

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
РАДА ПО ВИВЧЕННЮ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ УКРАЇНИ**

Жубржицька Ольга Вікторівна

УДК 332.122:338.43

**ЕКОНОМІЧНЕ МОДЕЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ
АГРОПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ РЕГІОНУ
(субнаціональний рівень)**

Спеціальність 08.10.01 – Розміщення продуктивних сил
і регіональна економіка

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Київ – 2002

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Раді по вивченню продуктивних сил України
Національної академії наук України.

Науковий керівник:

доктор економічних наук, професор,
ЛИСЕЦЬКИЙ АНАТОЛІЙ СТЕПАНОВИЧ,
Рада по вивченню продуктивних сил України НАН України, завідувач
відділом регіональних проблем розвитку і розміщення
сільськогосподарського виробництва

Офіційні опоненти:

доктор економічних наук, старший науковий співробітник,
СУХОРУКОВ АРКАДІЙ ІСМАїЛОВИЧ, Національний інститут проблем міжнародної
безпеки Ради національної безпеки і оборони України, завідувач відділом економічної
безпеки

кандидат економічних наук, старший науковий співробітник,
ГОРСЬКА ОЛЕНА ВАСИЛІВНА, Рада по вивченню продуктивних сил України НАН
України, провідний науковий співробітник відділу дослідження проблем комплексного
розвитку і розміщення продуктивних сил регіонів

Провідна установа:

Київський національний університет ім. Тараса Шевченка, кафедра економічної і
соціальної географії, м. Київ

Захист відбудеться “ 20 ” травня 2002 року об 11 годині на засіданні спеціалізованої вченої
ради Д. 26.160.01 Ради по вивченню продуктивних сил України Національної академії наук
України за адресою: 01032, м.Київ–32, бульвар Тараса Шевченка, 60.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Ради по вивченню продуктивних сил
України Національної академії наук України за адресою: 01032, м.Київ–32, бульвар Тараса
Шевченка, 60.

Автореферат розісланий “ 16 ” квітня 2002 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради
доктор економічних наук,
професор

Бандур С.І.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Економічна ситуація, що невпинно змінюється, вимагає від управлінців, котрим доводиться приймати рішення як в приватному секторі, так і за його межами, системного бачення майбутнього, розуміння процесів, які відбуваються в економіці. Вірогідний рівень попиту на продукцію, ступінь зайнятості населення, очікуваний рівень цін і доходів регіону - ці та багато інших чинників є актуальними питаннями сталого розвитку. Підприємці і посадові особи однаково потребують прогнозів з ключових питань розвитку окремих комплексів. На національному рівні чи не найважливішою справою є досягнення продовольчої безпеки, а відтак, організація розвитку сільського господарства як її основи.

Аналіз ситуації в Україні показує, що в ряді регіонів, в першу чергу, Донецькій, Луганській, Одеській і Київській областях проблема білкового голодування, зокрема дітей, вийшла із сфери можливих передбачень в сферу неприємних для нації реалій. Фізіологічний попит на такі продукти, як молоко, яйця і риба, не задовольняється, а насичений ринок відображає, по суті, платоспроможний попит і підтримується виключно різницею цін, непомірно високих на продовольство і непомірно низьких – на працю. В даних умовах актуальним є пошук можливостей підвищення ефективності сільського господарства як основи національної продовольчої безпеки.

Дослідженнями ефективності сільського господарства у контексті національної продовольчої безпеки, розвитку і розміщення сільського господарства займаються науковці Ради по вивченню продуктивних сил України НАН України, Національного інституту проблем міжнародної безпеки Ради національної безпеки і оборони України, Інституту прогнозування НАН України: Борщевський П.П., Данилишин Б.М., Долішній М.І., Дорогунцов С.І., Лисецький А.С., Олійник Я.Б., Паламарчук О.М., Пістун М.Д., Прейгер Д.К., Саблук П.Т., Сухоруков А.І., Чернюк Л.Г. та інші. Питання розміщення продуктивних сил галузей агропромислового і продовольчого комплексів України з точки зору проблем їх розвитку і розміщення в нових економічних умовах досліджені досить ґрунтовно. Проте ряд ключових питань оцінки і наукового моделювання регіональної економіки сільськогосподарського виробництва, прогнозування розміщення галузей АПК для забезпечення політики автаркії і реалізації експортного потенціалу України не можна визнати вирішеними. Вони недостатньо досліджені або є дискусійними, що і визначило вибір теми дисертаційної роботи.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Робота пов'язана з науковою тематикою досліджень, які ведуться в Раді по вивченню продуктивних сил України НАН України і є невід'ємною частиною науково-дослідних робіт у відділі проблем розвитку і розміщення сільськогосподарського виробництва, зокрема з темою № 3.1.5 (63) "Схема (Прогноз) розвитку і розміщення продуктивних сил України та її регіонів (областей) на тривалу перспективу" (№ державної реєстрації 0100U000657), 3.1.5 (59) "Дослідження природно-ресурсного потенціалу та перспектив економічного і соціального розвитку України (регіональний розріз)" (№ державної реєстрації 0199U003691), 3.1.5.(69) "Соціально-економічні пріоритети продовольчої безпеки України" (№ державної реєстрації 0101U007877). Роль автора у виконанні цих робіт полягає в розробці економічних моделей розвитку агропромислового комплексу регіонів субнаціонального рівня, які на відміну від традиційних економіко-математичних моделей дозволяють вирішувати задачі розвитку і розміщення сільського господарства за системою соціально-економічних критеріїв з урахуванням природно-економічних зон і кон'юнктури ринку.

Мета і задачі дослідження. Метою дисертаційного дослідження є розробка наукових засад економічного моделювання розвитку агропромислового комплексу регіону

для вирішення проблеми національної продовольчої безпеки та поліпшення територіальної організації АПК з урахуванням соціально-економічних та агроекологічних чинників.

Досягнення поставленої мети зумовило необхідність розв'язання таких найважливіших задач:

- поглиблення методології економічного моделювання розвитку і розміщення галузей агропромислового комплексу України з урахуванням природнокліматичних, агроекологічних і соціально-економічних пріоритетів;
- удосконалення і обґрунтування системи інформації, яка адекватно описує територіальну структуру агропромислового комплексу як об'єкта моделювання, його стан, тенденції і прогноз розвитку в умовах трансформування економіки;
- оцінка адекватності моделі агропромислового комплексу (тобто опису АПК з застосуванням комп'ютерних технологій комплексного аналізу ретроспективи) схемам розміщення продуктивних сил продовольчого та агропромислового комплексів, отриманим різними методами;
- визначення стану, чинників, тенденцій та закономірностей розвитку і розміщення продовольчих комплексів, зокрема субнаціонального рівня для оцінки продовольчої безпеки регіонів, локалізації територій можливої соціально-економічної напруженості;
- розробка прогнозу розвитку і розміщення сільськогосподарського виробництва на перспективу з урахуванням демографічних, соціально-економічних та екологічних чинників.

Об'єктом дослідження є процеси виробництва і споживання продукції сільського господарства та їх моделювання.

Предметом дослідження є методологія побудови моделей економічного розвитку і розміщення продуктивних сил сільськогосподарського виробництва.

Методи дослідження. Методологічною основою дисертаційного дослідження є сучасна економічна теорія, яка визначає закономірності економічного розвитку, методологію побудови інформаційних систем і моделювання економічних процесів із застосуванням комп'ютерної техніки, зокрема економетричні моделі, моделі “економічної бази”, “витрати-випуск” з урахуванням нових розробок автора для прогнозування і картографування результатів дослідження.

Для оцінки шляхів забезпечення продовольчої безпеки в роботі використано балансове моделювання. Інерційний прогноз розвитку ситуації, що склалася в галузях тваринництва і рослинництва, здійснюється з застосуванням методу експоненціального зростання. Імітаційне моделювання базується на можливостях новітніх комп'ютерних програмних продуктів. В моделях агропромислового комплексу використовується метод матричних ланцюгових підстановок. Метод структурно-динамічного аналізу використовується для оцінки економічної ситуації в регіонах.

Наукова новизна одержаних результатів. Розроблено методологію і методику економічного моделювання розвитку агропромислового комплексу регіону субнаціонального рівня, які базуються на таких нових наукових результатах:

- поглиблено теоретичні засади економічного моделювання розвитку і розміщення конкурентоспроможного виробництва сільськогосподарської продукції по природно-економічних зонах з урахуванням кон'юнктури ринку, зокрема методології, методики і комп'ютерних програм, які на відміну від традиційних обґрунтовують інтегральні схеми субнаціонального рівня;
- запропоновано нову систему економічних ознак (показників) розвитку галузей агропромислового комплексу субнаціонального рівня, які на відміну від інших є одночасно компонентами двох функцій: 1) пропозиції і попиту на галузевих ринках продовольства; 2) попиту і пропозиції продуктивних сил, зокрема: землі, праці, капіталу та інших засобів виробництва;

- вперше проведено комплексну оцінку економічної безпеки сільського господарства з локалізацією територій соціального напруження за рівнем доходів (ренти) і продовольчої безпеки регіонів України, яка на відміну від суто статистичної оцінки є інтегральною або векторною;
- розроблено прогноз та програму розвитку і розміщення продуктивних сил сільськогосподарського виробництва на перспективу з використанням запропонованої автором схеми визначення соціально-економічних пріоритетів, які на відміну від існуючих класичних прогнозів спираються на багатосекторні моделі агропромислового комплексу;
- розроблено пропозиції по удосконаленню господарського механізму і територіальної організації управління агропромисловим комплексом субнаціонального рівня, зокрема, з вирішення ключових питань секторного, галузевого та регіонального розвитку, поліпшення міжсекторних, міжрегіональних та міжгалузевих зв'язків;
- дістали подальший розвиток механізми формування і використання фінансових ресурсів в АПК, зокрема для фінансування інвестиційного та інноваційного процесів, нормування обігових коштів підприємств АПК через систему стандартизації розподілу сум доданої вартості в реальному економічному обороті, запровадження рентних відносин між землевласниками та землекористувачами;
- дістали подальший розвиток схеми розміщення продуктивних сил сільського господарства регіонів, які ґрунтуються на оцінках попиту та пропозиції на галузевих ринках продовольства, розрахунках експортного потенціалу регіонів.

Практичне значення одержаних результатів. Методологічні і методичні розробки здобувача щодо економічного моделювання АПК використані в ВАТ “Агропромсистема” Міністерства аграрної політики України при підготовці проекту Концепції державного регулювання розміщення продуктивних сил сільськогосподарського виробництва і зміцнення регіональної економіки АПК через розробку державних цільових програм (довідка № 92-19/101-198 від 19.11.2001 р.).

Матеріали дисертаційної роботи, що стосуються характеру і особливостей сучасного стану і динаміки національного АПК, використані у відділі економічної кібернетики Інституту кібернетики ім.В.М.Глушкова НАН України при розробці і виконанні наукової теми ВФ 110.01 “Розробка і реалізація економіко-математичних моделей розвитку еколого-економічних систем України та її регіонів в умовах переходу до ринкових відносин” (лист №53/1-90 від 04.12.2001 р.).

Практична цінність результатів дослідження полягає в тому, що вони містять економічно обґрунтований програмований інструментарій для аналізу стану та динаміки сільського господарства в продовольчому та агропромисловому комплексах в ринкових умовах, прийняття концепції і стратегічних рішень аграрної політики. Комп'ютерні програми, які розроблені для системного аналізу, оцінки стану і прогнозування розвитку сільськогосподарського виробництва можуть бути використані в системі управління областей і районів для обґрунтування їх соціально-економічного розвитку.

Особистий внесок здобувача. Викладені в дисертаційній роботі методологічні і методичні засади економічного моделювання розвитку агропромислового комплексу і результати реалізації аналітичних схем прикладних програм належать особисто здобувачеві.

Апробація результатів дисертації. Основні результати наукових досліджень доповідалися на 3 науково-практичних конференціях, зокрема: “Власнісний статус і проблеми раціонального використання земель” (м. Київ, 29-31 травня 2000 р.), “Географічна освіта та наука в Україні” (м. Київ, 20-21 листопада 2000 р.), “Регіональні проблеми розвитку АПК України: сучасний стан і перспективи вирішення” (м. Київ, 18-19 березня 2002 р.).

Публікації. Основні положення дисертації опубліковано в 7 наукових працях (в тому числі 3 - у фахових виданнях) загальним обсягом 5,4 друк. арк., з них 5 належать особисто автору.

Структура і обсяг дисертації. Дисертаційна робота складається з вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Результати дослідження викладено на 218 сторінках комп'ютерного тексту, який включає 34 таблиці і 13 рисунків на 29 сторінках, список використаних джерел (253 найменування) – на 20, 3 додатки – на 8 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

В першому розділі "Теоретико-методологічні основи моделювання розвитку регіонального АПК" сформульовано понятійний апарат моделі, проаналізовано систему ознак, яка адекватно описує економічні процеси інвестування виробництва, формування функції споживання в умовах переходу до ринкових відносин та інтегральної схеми розвитку агропромислового комплексу регіонів різного рівня управління.

Принципову відмінність запропонованої методики оцінки стану і дослідження динаміки сільськогосподарського виробництва складає критерій продовольчої безпеки України, який за змістом є соціальним пріоритетом по відношенню до економіки галузі. За основу економічного моделювання функції попиту обрана відома модель балансів сільськогосподарської продукції і продовольства, прийнята ФАО і ООН у формулі:

$$B + J = F + E + \Delta S,$$

в якій B – обсяги виробництва продукції, J – імпорт продовольства, F – фонд споживання, E – експорт, ΔS – приріст запасів. Структурний аналіз показав суттєві недоліки такого підходу в умовах перехідного періоду, коли фонд споживання і виробництво сільськогосподарської продукції визначені неоднозначно.

Розроблено схему формування фонду споживання з урахуванням нетоварного селянського господарства і підсобних господарств населення, які за існуючою методикою Держкомстату України безпосередньо не оцінюються, а включаються до загальних обсягів виробництва. Виділено окремо від проміжного і кінцевого споживання блок ринкового споживання продовольства. Виробництво продукції сільського господарства і підприємств харчової промисловості утворюють замкнуту систему продуктивних потоків, яку можна відобразити системою рівнянь:

$$Y = (E-A)x,$$

в якій Y – ринкова пропозиція продовольства, x – структура виробництва, а $(E-A)$ – координати зв'язку між ринком і виробництвом. Моделювання системного балансу продуктивних потоків дає певні переваги при вирішенні задач продовольчої безпеки.

Наступним принциповим підходом автора при формуванні економічної моделі розвитку сільськогосподарського виробництва є уточнення і деталізація виробничої функції (рис.1).

Рис.1. Моделювання структури регіональної системи АПК

Системне уявлення структури попиту кореспондує з категорією ринку продовольства, тому система чинників економічної і технічної ефективності сільськогосподарського виробництва завжди пов'язана з територією. Основними компонентами моделі, яка формує продовольчу безпеку і ефективність АПК регіонів, є земля, праця і капітал. Регіональна економіка розглядає їх як фактори формування внутрішнього продукту (ВВП) на відміну від галузевої економіки сільського господарства, яка синтезує собівартість і вартість валової продукції сільського господарства. Економічна і технічна ефективність визначається на множині окремих елементів витрат на одиницю

площі або поголів'я худоби. Роль мультиплікатора виконують показники урожайності окремих культур і продуктивності худоби.

Заключним елементом наукової новизни, яка обґрунтовується в дисертації, є ортогональне суміщення виробничої функції з функцією попиту для формування цілісної інтегральної моделі АПК (рис.2).

Рис.2. Загальна схема формування інтегральної моделі попиту і пропозиції в АПК субнаціонального рівня

Структура виробництва (X) є результатом кінцевого попиту (Y) та внутрішніх зв'язків системи АПК (A,R), яка обмежена ресурсами (H,L,C) і визначається інтенсивностями (A) з урахуванням логічних зв'язків між галузями сільськогосподарського виробництва і харчової промисловості. Множина окремих рішень належить варіанту (k), території (w), періоду (t) та сектору (s), які по своїй суті утворюють багатовимірний інформаційний простір. Кількісні параметри розвитку АПК, які відображені системою ознак (A), проаналізовані засобами економетричного моделювання. Кожному економічному показнику відповідає множина класифікаційних ознак, які в сукупності визначають багатосекторну структуру і нові можливості аналізу взаємопов'язаних показників розвитку АПК.

Загальна структура виробництва агропромислового комплексу регіонів України є функцією внутрішнього і кінцевого попиту на продовольство та обсягів виробничих ресурсів (продуктивних сил), зокрема землі, праці і капіталу в наступному виразі:

$$wtX_i = f(wtX_{ij}, wtR_{kj}, wtY_i),$$

де wtX_i - загальний випуск продукції і-ої галузі;

wtX_{ij} - кількість продукції і-ої галузі, яка використовується в j-ій галузі;

wtR_{kj} - кількість ресурсів k-го виду, які використовуються в j-ій галузі;

wtY_i - аргумент кількісного параметру кінцевого споживання продукції і-ої галузі.

Система економічних зв'язків міжгалузевого (x_{ij}) характеру, яка доповнена ознаками ресурсного (r_{kj}) забезпечення для субнаціонального рівня АПК, є класичною. В основі запропонованої методології лежить економічне моделювання на нових наукових засадах, зокрема поєднання параметрів АПК в аналітичних схемах з принциповими міжгалузевими взаємозв'язками, які несуть також ознаки динаміки для окремих територій.

У другому розділі "Аналіз і оцінка параметрів розвитку регіонального і національного АПК" розглянуті питання методики оцінки стану, динаміки, тенденцій та закономірностей розвитку агропромислового комплексу України в ретроспективі.

Принципова новизна запропонованої методики оцінки стану і динаміки розвитку сільськогосподарського виробництва полягає у тому, що вона будується на блоковій і ланцюговій основі: від сукупних синтетичних показників до аналітичної матричної системи з ортогональним суміщенням інформації. Розглядається система баз даних, яка формується в управлінні Міністерства аграрної політики України через департаменти економіки, обліку і звітності та інформаційного центру ВАТ "Агропромсистема", інформаційну галузеву систему Держкомстату України та моніторингову систему Держкомзему України.

На першому етапі аналізується база даних (БД) сільськогосподарського виробництва на її сумісність з матричною ідеологією формування інтегральної моделі територіального АПК. В Міністерстві аграрної політики України підтримуються БД окремих сільськогосподарських підприємств (розміром 13160x600) і економічної звітності обласного рівня (26x10000), які за розміром, семантикою і прагматикою побудови застаріли і є недовершеними. Для побудови аналітичних моделей АПК, які відповідають природнокліматичному районуванню, обласний рівень є надто синтетичним, а господарський – аналітичним. Тому запропоновано методику формування модифікованої

БД за ознаками розміщення сільськогосподарського виробництва в природноекономічних зонах на рівні адміністративного району, що пов'язується з необхідністю приведення галузевих локальних витрат до рівня територіальної оцінки сільського господарства і ринку продовольства за обсягами.

На другому етапі розроблено аналітичну схему і модель та програмне забезпечення для ПЕОМ (рис.3).

Пріоритетними в приведеній моделі є кількісні оцінки зв'язку функції виробництва, які відображені в ознаках урожайності рослинних культур, продуктивності худоби, витрат концентрованих і пасовищних кормів на 1 голову, з функцією попиту, яка відображена рівнем товарності і споживання на одиницю населення. На основі заданих фактичних коефіцієнтів еластичності моделі визначається структура зайнятості населення в сільському господарстві, а також оборот (в натуральній і вартісній формі) по кожній групі продовольчих товарів. Особливістю застосування моделі є можливість розгляду варіантів розвитку галузевих і територіальних АПК при зміні коефіцієнтів зв'язку.

В дисертації оцінено стан і динаміку розвитку галузевих ринків продовольства. Встановлено, що основу продовольчої безпеки України та її регіонів складає ринок зерна, який кореспондує з системою закупок і сільським господарством. В 1990 р. обсяг ринку зерна наповнювався пропозицією 510 кг з розрахунку на пересічну особу, в 1999 р. він скоротися до 201 кг, що не є достатнім для задоволення попиту. З недостатнім рівнем виробництва зерна пов'язані негативні тенденції у виробництві основних продуктів харчування – молока, м'яса, яєць.

На другому місці за значимістю для продовольчої безпеки стоїть ринок молока, який пов'язаний з проблемою розвитку і розміщення молочного скотарства. Рівень ринкового споживання молока скоротився з 343 кг до 48 кг на особу в рік. Чисельність поголів'я великої рогатої худоби скоротилася удвічі, особливо загрозливою є ситуація в промислово розвинутих центрах і регіонах.

Ринок худоби і птиці на м'ясо має загальну тенденцію до скорочення: ВРХ - з 58 до 9 кг, свиней - з 22 до 2 кг, птиці - з 9 до 1,5 кг на особу.

Рис.3 Аналітична модель оцінки ринку праці в сільському господарстві України

Буряко-цукровий комплекс має всі ознаки кризи, яка відзначається скороченням виробництва продукції при невиправданому поширенні посівів на південь. Ринковий обсяг сировини на пересічну особу в 1990 р. становив 877 кг, а в 1999 р. скоротився до 167 кг.

Ринок олійних культур підтримується на рівні 41 кг насіння на душу населення, або лише на 2 кг менше, ніж в 1990 році. Під цю ґрунтовиснажливу культуру відводиться 10-12% земельних ресурсів, що є неприпустимим з огляду на екологічну безпеку сільського господарства.

Ринок картоплі та овочів у товарному секторі економіки сільського господарства скоротився з 46 і 86 кг до 2 і 10 кг на особу відповідно. Решта ресурсів картопляно-овочевої продукції виробляється селянами і власниками присадибних ділянок.

В третьому розділі “Моделювання розвитку і розміщення сільського господарства субрегіонів України” проє 7 інтегральну оцінку ринку продовольства, розроблено прогноз та економічні моделі розвитку АПК на перспективу.

В дисертації проведено районування галузевих ринків продовольства за ознаками функції споживання та виділено декілька центрів підвищеного ринкового попиту відповідно до чисельності міського населення (рис.4).

Рис. 4. Інтегральна оцінка ринку продовольства України

В результаті виділено три субнаціональні регіони ринкового попиту. В перший субрегіон входять області, які для підтримання споживчого ринку вимушені завозити продовольчі товари. Другий субрегіон складається з областей, які є самодостатніми за ознаками балансу продовольчих ресурсів. Третій субнаціональний регіон утворюють області, які потенційно і фактично спроможні формувати надлишок ресурсів продовольства над власними потребами для експорту та міжрегіональної торгівлі.

Пріоритетною є концепція розвитку і розміщення продуктивних сил сільськогосподарського виробництва, яка базується на принципах автаркії для переважної частини продуктивних комплексів, для кожного з яких формується товарний ринок субнаціонального рівня. Проаналізовано два підходи до вирішення проблеми формування ефективної моделі АПК: 1) пріоритетним визнається суспільний попит на продовольство, всі інші складові моделі є залежними; 2) ресурсний підхід передбачає моделювання розподілу обмежених земельних ресурсів з урахуванням економічних, екологічних, соціальних чинників і формування ринку продовольства. Запропоновано моделі розміщення сільськогосподарського виробництва на основі інтегральної оцінки продуктивних сил АПК регіонів. За одиницю відліку прийнято територію господарської системи в межах адміністративного району, яка є носієм основних ознак якості ґрунтів, боніфікації інших природнокліматичних умов. Загальна схема організації управління і формування агропромислової політики визначена на території субнаціонального рівня (рис.5).

Основою нової схеми формування соціально-ринкових пріоритетів розвитку територіального АПК є: суцільний і прозорий моніторинг процесів виробництва і розподілу продуктивних потоків в сільському господарстві; обґрунтування концепції споживання в моделях еталонного характеру; аналіз стану і динаміки галузевих ринків продовольства та визначення істотності відхилення рівня споживання продовольства населенням по регіонах відносно визначених еталонних рівнів; оцінка соціально-економічної доцільності регулювання галузевих ринків; обґрунтування соціально-економічної політики та підтримка її дієвості.

Дослідженнями встановлено, що продовольчі комплекси АПК мають регіональний характер. Для забезпечення національної продовольчої безпеки моделюється розміщення кожного комплексу на субнаціональному територіальному рівні, але всі вони поєднані між собою особливостями розподілу обмежених земельних і трудових ресурсів України в регіонах. В результаті дослідження доведено, що моделі самодостатніх субрегіонів є замкнутими на відміну від орієнтованих на експорт та міжрегіональний оптовий ринок. Пріоритетність спільного ринку продовольства визначає соціально-економічну спрямованість товарного сільськогосподарського виробництва.

Рис. 5. Організація управління і формування агропромислової політики в регіональному АПК субнаціонального рівня

Моделювання розвитку і розміщення галузей рослинництва в продуктивних комплексах має особливості, які пов'язані з вимогами збереження родючості ґрунтів. Йдеться про системи обробітку ґрунту, сівозміни, використання хімічних засобів захисту рослин, мінеральних добрив тощо. Визначальним є вектор структури посівів у сівозмінах для певної природнокліматичної зони, який забезпечує агротехнічну безпеку землекористування. Об'єктивними чинниками розміщення галузей зернового господарства, олійних культур, цукрової сировини, картоплі і овочів є граничний рівень частоти розміщення посівів на одному полі. В роботі доведено, що поділ галузей сільського

господарства за ознаками окремих продовольчих культур є дискусійним підходом. Довгострокова аграрна політика повинна будуватися на комплексних інтегральних моделях, в яких розподіл земельних ресурсів підкоряється вимогам науки агротехніки.

Моделі розвитку і розміщення галузей сільського господарства в тваринництві поділено на дві групи. До моделей першої групи входять галузі, які тягнуть до ринків збуту продукції (птахівництво і свинарство) і мають опосередкований попит на земельні ресурси, а тому залежать від розвитку комбікормової промисловості і ринку кормів. Вибір галузей, які складають моделі другої групи обумовлюється схемами організації території при меншій залежності від ринку кормів (молочне і м'ясне скотарство, рибництво). Прогноз розвитку галузі за обома напрямками потребує чіткого моніторингу факторів виробництва, а при необхідності - державного регулювання міжгалузевих пропорцій.

Молочнотоварне виробництво, яке було зосереджено в 10 тис. крупних колективних ферм, в ринкових умовах не має економічного обґрунтування. Вирішальним аргументом на користь зміни моделей є неперспективні енерговитратні технології стійлового утримання на противагу пасовищному. Ключовим є вирішення питання кормового протеїну в раціонах годівлі тварин. Попит на кормовий протеїн повинен балансуватися пропозиціями не тільки сільського господарства, а й відходами харчової промисловості, продукцією підприємств мікробіологічної промисловості, яку треба відновити.

Стратегія і тактика розвитку тваринництва повинна будуватися на фундаментальних засадах розвитку племінної справи, селекції і генетики, гібридизації всього поголів'я. Для цього необхідними є нові інформаційні системи і організаційні форми підприємництва, державні і асоціативні селекційні центри, репродуктори, які забезпечать ринок худоби і птиці для масового товарного виробництва м'яса, молока і яєць. Пріоритетним напрямком є розвиток Національного оптового ринку ресурсів і продуктів тваринництва. Він має відігравати роль планового управління ефективним розподілом ресурсів, доступом до ринку і отримання факторних доходів.

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі на основі чітко визначеної мети і програми дослідження викладено теоретичне узагальнення і нове розв'язання важливої для народного господарства наукової задачі – економічного моделювання розвитку агропромислового комплексу регіону з урахуванням соціально-економічних і агроекологічних чинників. Отримані автором результати є підставою для обґрунтування наступних висновків і пропозицій.

1. Важливим напрямком аграрної політики є об'єктивна оцінка стану і динаміки товарного сільськогосподарського виробництва, яку можна отримати виключно на аналітичних моделях у багатовимірному просторі виробництва, розподілу і споживання продукції.

2. Аналітичні моделі розвитку і розміщення сільськогосподарського виробництва є комплексними. Вони поєднують інформацію про кон'юнктуру ринку з даними про наявні земельні і трудові ресурси з урахуванням відомих обмежень їх використання.

3. Процеси, які відбуваються в промислово розвинутих регіонах, зокрема Донецькій, Луганській, Одеській і Київській областях, свідчать про наявність проблеми білкової недостатності харчування населення, що може бути чинником подальшого погіршення демографічної ситуації. Рівень споживання таких продуктів харчування, як молоко, яйця і риба, є критично низьким.

4. Пропозиція ресурсів продовольства на ринок крупними товарними виробниками скорочувалася з темпом 8% протягом 10 років. Прогноз ситуації показав, що відновлення поголів'я худоби і виробництва продукції тваринництва є вірогідним у віддаленій перспективі.

5. Для подолання кризи в стислі строки пропонується новий організаційний і господарський механізм управління процесом формування аграрної політики щодо розміщення виробництва сільськогосподарської продукції по природнокліматичних зонах і в залежності від ринкової кон'юнктури.

6. Попит на галузевих ринках є функцією від чисельності міського населення, а пропозиція – від інтенсивності використання наявних земельних і трудових ресурсів села. Фактори попиту і пропозиції є визначальними для територіальної системи субнаціонального рівня. Замкнуті моделі самодостатнього розвитку є вірогідними для інших територій.

7. Пропозиція на ринку продовольства є функцією економіки галузей сільськогосподарського виробництва і кореспондує з господарським механізмом формування товарно-сировинних зон або імпорту. Тому моделювання ефективного господарського механізму є результатом розгляду окремих продовольчих комплексів, частина з яких розміщується навкруги великих міст, а інша частина – тяжіє до підприємств харчової промисловості.

8. Економічним аргументом моделювання субнаціонального АПК є необхідність вирішення проблеми підвищення його ефективності за рахунок більш раціонального розміщення сільського господарства. В основу концепції сталого розвитку сільського господарства і галузевої економіки покладені принципи оптимізації моделей господарювання на основі поглиблення спеціалізації. Економічний чинник є одним з основних при визначенні спеціалізації регіонів і зон товарного виробництва основних ресурсів продовольства, яке призначається для міжрегіонального оптового ринку.

9. Модель субнаціонального продуктового комплексу не є детермінованою в схемах розвитку певних територій, а сприймається як інструмент для перманентного управління цими територіями з урахуванням майбутніх можливостей економічного розвитку в умовах зміни різних обмежуючих факторів, поглиблення спеціалізації і зменшення концентрації виробництва в регіонах.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Жубржицька О.В. Економічне моделювання субнаціонального АПК. - К.: Тираж, 2000. – 68 с.
2. Жубржицька О.В. Методологічні та методичні основи економічного моделювання АПК // Продуктивні сили і регіональна економіка: Зб. наук. пр. - К.: РВПС України НАН України. - 2000. - С. 68-73.
3. Лисецький А.С., Жубржицька О.В. Проблеми і шляхи розвитку субнаціонального АПК // Економіка України. – 2001. - № 6. - С. 55-62. *Особистий внесок*: економічне моделювання агропромислового комплексу, аналіз тенденцій, прогноз розвитку і пропозиції щодо форм господарювання.
4. Жубржицька О.В. Проблеми розвитку сільського господарства в АПК // Продуктивні сили і регіональна економіка: Зб. наук. пр. – В 2 ч. - К.: РВПС України НАН України. - 2001. – Ч. 1. - С. 139-147. 10
5. Жубржицька О.В. Економічне моделювання розвитку молочнопродуктового комплексу // Регіональні проблеми розвитку агропромислового комплексу України: сучасний стан і перспективи вирішення: Зб. наук. пр. – К.: Стафед-2.- 2002. – С. 138-139.
6. Жубржицька О.В. Вивчення основ економічного моделювання розвитку АПК у вищих закладах освіти // Географічна наука та освіта в Україні. – К.: Фітосоціоцентр. - 2000. – С. 63-64.
7. Жубржицька О.В. Моделювання раціонального землекористування // Матеріали Міжнар. наук. конф. “Власнісний статус і проблеми раціонального використання земель”. – В 2 ч.– К.: РВПС України НАН України. – 2000. – Ч. 1. – С. 232 – 235.

АНОТАЦІЯ

Жубржицька О.В. Економічне моделювання розвитку агропромислового комплексу регіону (субнаціональний рівень). – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.10.01 – розміщення продуктивних сил і регіональна економіка. – Рада по вивченню продуктивних сил України Національної академії наук України, Київ, 2002.

Дисертаційна робота присвячена проблемі економічного моделювання розвитку агропромислового комплексу регіону субнаціонального рівня. Проведено комплексне дослідження шляхів розвитку і розміщення продуктивних сил сільського господарства і інших галузей, для вирішення важливої народногосподарської задачі – забезпечення національної продовольчої безпеки України в умовах трансформації економіки. Розроблено методологію і методику економічного моделювання розвитку агропромислового комплексу за ознаками задоволення національних потреб в ресурсах продовольства з урахуванням економічних, агроекологічних та соціально-демографічних чинників, які склалися в сільському господарстві. Розроблено прогноз і принципові моделі організації виробництва основних видів продукції сільського господарства і ринку продовольства на тривалу перспективу.

Основні результати дисертаційного дослідження впроваджено в наукову практику РВПС України НАН України.

Ключові слова: економічна модель, ефективність, продовольча безпека.

АННОТАЦИЯ

Жубржицкая О.В. Экономическое моделирование развития агропромышленного комплекса региона (субнациональный уровень). - Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.10.01 - размещение производительных сил и региональная экономика. - Совет по изучению производительных сил Украины Национальной академии наук Украины, Киев, 2002.

Диссертационная работа посвящена проблеме экономического моделирования развития агропромышленного комплекса региона субнационального уровня. В работе научно обоснована необходимость и целесообразность выделения субнациональных продовольственных комплексов с учетом экономических, агроэкологических и географических показателей. Отмечено, что стратегия развития АПК должна быть подчинена целям эффективного обеспечения потребностей населения в продуктах питания и реализации экспортного потенциала регионов Украины.

В работе проведен анализ существующих методов исследования региональных систем. В результате анализа было установлено, что метод “экономической базы” целесообразно использовать при решении локальных задач, где не требуется раскрытия внутренних связей системы. Метод эконометрического моделирования предназначен, главным образом, для прогнозирования на национальном уровне. Аргументировано доказано преимущество метода “затраты-выпуск” для стратегического анализа резервов развития агропромышленного комплекса Украины и его субнационального уровня, который наиболее точно соответствует системным требованиям анализа.

Произведен инерционный прогноз развития ситуации в сельскохозяйственном производстве с учетом трендов и среднегодовых темпов. Выявлено, что основным негативным явлением, которое наблюдается за последнее десятилетие, является

сокращение объемов производства сельскохозяйственной продукции и ресурсов продовольствия до предельно допустимого уровня. Предельные объемы десяти основных видов продовольствия, рассчитанные с учетом минимально допустимой потребительской корзины, не балансируются производством.

На основе проведенного эмпирического анализа произведена оценка состояния, динамики, тенденций и закономерностей развития агропромышленного комплекса. Проведено комплексное исследование путей развития и размещения производительных сил сельского хозяйства и других отраслей для разрешения важной народнохозяйственной задачи обеспечения национальной продовольственной безопасности Украины в условиях трансформации экономики.

Разработана методология и методика экономического моделирования развития агропромышленного комплекса по признакам удовлетворения национальных потребностей в ресурсах продовольствия с учетом экономических, агроэкологических и социально-демографических факторов, сложившихся в сельском хозяйстве. Представлен прогноз и принципиальные модели организации производства основных видов продукции сельского хозяйства и рынка продовольствия на длительную перспективу.

Построены прогнозные модели основных субнациональных продуктовых комплексов и определены параметры повышения эффективности использования стратегических ресурсов регионов. Предложенные экономические модели обеспечивают решение не только проблемы размещения производительных сил, но и позволяют оценить экономический потенциал региона, определить структуру производства территориального АПК.

Разработаны и обоснованы предложения по совершенствованию управления агропромышленным комплексом, определена роль субнациональных продуктовых комплексов в достижении продовольственной безопасности Украины. Кроме того, изложены предложения по решению проблемы предупреждения белкового голодания. Отмечена необходимость разработки принципиально новых моделей хозяйств товарного земледелия, формирования зон товарного производства кормовых ресурсов на рынок, внедрения новых механизмов мотивации предпринимательства в животноводстве.

Проведенные в работе исследования показывают, что проблема развития сельского хозяйства требует значительных структурных изменений в агропромышленном комплексе, нацеленных, прежде всего, на рациональное использование ограниченных природных ресурсов и достижения высокой эффективности сельскохозяйственного производства. Размещение и развитие сельского хозяйства в субнациональных регионах, выполнение мероприятий по повышению производительности позволит обеспечить продовольственную безопасность Украины в стратегически важных продуктах и предоставит широкие возможности для реализации сельскохозяйственного экспортного потенциала Украины.

Основные результаты диссертационного исследования внедрены в научную практику СОПС Украины НАН Украины.

Ключевые слова: экономическая 12 ль, эффективность, продовольственная безопасность.

ANNOTATION

Zhubrzhytskya O.V. Economic development design of agroindustrial region complex (subnational level). - Type-script.

Thesis for a scientific degree of Candidate of Economics, speciality 08.10.01. – Arrangement of productive forces accommodation and regional economic. - Council for Productive Forces Study of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, 2002.

The dissertation is devoted to problem of economic modelling of agroindustrial Ukraine complex on subnational level. Seen out complex development ways research and placing of productive forces of agriculture and other industries, for settlement of important pertaining to national economy guaranteeing task of national food Ukraine safety in economy transformation conditions. Developed methodology and methods of economic modelling of agroindustrial complex for satisfaction signs of national needs in foodstuffs resources with economic, agroecological and socially-demography factors, which were in agriculture. Developed a prognosis and principled models of production organization of basic production appearances of agriculture and foodstuffs market on long perspective.

The results of dissertation are implemented in scientific practice of Council for Productive Forces Study of the National Academy of Sciences of Ukraine.

Keywords: economic model, effectiveness, food safety.

Підписано до друку 28.03.2002.   Формат 60 x 90/116

Ум. др. арк. 1,0.

Обл.-вид. арк. 0,9.

Наклад 100 прим. Зам. № 24.

Безкоштовно

Рада по вивченню продуктивних сил України НАН України
01032, м. Київ, бульвар Тараса Шевченка, 60.
Дільниця оперативного друку РВПС України НАН України
01032, м. Київ, бульвар Тараса Шевченка, 60.